

Presentació

Lluís Roura i Aulinas

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament d'Història Moderna i Contemporània
 08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
 Lluís.Roura@uab.es

Segons el marquès de San Felipe, Felip V havia estat escollit per la Providència, i la fatalitat perseguiria al llarg de tot el segle els seus adversaris. Si atenem el mateix Vicente Bacallar, aquella voluntat divina s'havia expressat amb claredat, fins i tot a través de vulgars fenòmens de la naturalesa, per tal que els mortals l'escoltessin; molt a to, doncs, amb el clima mil·lenarista que sol acompanyar els canvis de segle:

En un día sereno del mes de setiembre (del 1703) —escrivia als seus *Comentarios de la guerra de España...* (1957: 65)— se vio de repente sobre Barcelona un globo de fuego, cuyo centro tenía color de sangre, ceñido de una nube poco clara, y ésta de otro giro tenebroso y denso, que causava horror [...]. Lentamente, después, se extendió la negra nube por toda la región [...]. Ni por una hora se aquietó el cielo, y aunque no se vio fuego como rayo, se veían centellas y oían unos chasquidos [...] hasta que consumida la materia y desvanecido el fuego se extendió la nube, menos densa, por toda Cataluña. Permaneció por más de dos horas esta sombra, que desapareció, elevándose el vapor a la suprema región del aire, con lo cual quedó nublado el día y quitó el horror de esta sombra la de la noche. Este presagio dio la naturaleza [...]; así habla Dios en la naturaleza para que le oigamos los mortales.

Tot i que ha plogut molt des que les valoracions sobre la instauració de la dinastia borbònica —i la Guerra de Successió— es feien a partir d'una història «revelada», els apriorismes —tan freqüents encara en algunes obres recents— evidencien que no sempre el progrés de la ciència històrica és capaç d'incidir en la divulgació.

Segurament serien ben pocs els qui avui signarien, si més no sense matisos, afirmacions com les que al seu moment va poder formular l'esmentat marquès de San Felipe; o molt posteriorment altres autors com ara José Mª Pemán (que deia que en el conflicte de Successió «la guerra vuelve a plantearse “a la española”» i que en ella «el enemigo [els partidaris de l'arxiduc] es el hereje»), o Carlos Seco (que abans de citar l'anterior, es referia a la crisi successòria remarcant que «Felipe V representaba la unidad nacional; frente a Cataluña y al partido austríaco»); o el que, des d'una òptica radicalment diferent, escribia Mateu Bruguera quan deia «no tenemos reparo alguno en afirmar que el reinado del primer Borbón fue, para Cataluña, un reinado de terror, de sangre y de devastación» (1871, I: 40). El

mateix que succeïx amb afirmacions com les que formulava Carmelo Viñas als anys cinquanta, en relació a la formació de l'Estat espanyol a l'època moderna i l'abast del regnat de Felip V en aquest procés¹.

Amb tot i això resulta sorprenent que avui gairebé ningú sembli estranyar-se del fet que alguns assaigs recents de gran difusió fonamenten les seves argumentacions sobre aquell conflicte en pressupòsits molt semblants a algun dels pensaments als que acabo d'al·ludir. Com, per exemple, el de considerar que hi ha una clara coherència ascendent i progressiva en la trajectòria de l'estat absolutista²; i que aquest hauria trobat, en el cas de la corona espanyola, la seva encarnació més emblemàtica en la figura de Felip V. D'aquesta manera, el mèrit indiscutible d'aquest monarca hauria estat el de promoure el procés d'unificació legislativa amb l'abolició de les constitucions de la Corona d'Aragó; una mesura que hauria estat el resultat apropiat al trencament de la fidelitat jurada en el seu moment pels súbdits d'aquells regnes³. Una apreciació de coherència —aquesta de l'abolició de les lleis d'aquells territoris que eren acusats d'haver comès perjuri en rebel·lar-se contra el seu monarca— que xoca, en canvi, segons ja apuntava al segle XVIII Antoni de Capmany⁴, i tal com han remarcat alguns especialistes actuals, amb el dret i amb la praxi habitual pròpies de les monarquies absolutes europees de l'època moderna⁵. I una visió històrica —la del progressisme absolutista— que no encaixa, tam-

1. Segons C. VIÑAS (1955). «en el siglo XVIII llega España por primera vez a su unidad nacional [...] y también por primera vez logra tener la estructura de un Estado moderno, merced al proceso de unificación, que fue para España inestimable instrumento de eficacia nacional y de progreso» (p. 8); i va ser el moment en el qual es va aconseguir posar fi al fet que «en la estructura del Estado español, que era la de un poderoso Estado renacentista, de corte netamente moderno, subsistiesen, a modo de anacrónicos «islotos medievales», encerrados en sí y ajenos a las grandes concepciones y los comunes quehaceres del Imperio, los denominados Estados forales» (p. 9); de manera que «la centralización mal llamada borbónica, fue para todos nuestros países forales en general como el mandato de Lázaro» (p. 14). La referència de C. Seco pot veure's a l'«Estudio preliminar» de l'obra del marquès de San Felipe (Bacallar 1957, p. IX); la de Pemán (citada per Seco al mateix lloc) és la mateixa argumentació que podem trobar al *Manual de la Historia de España. Segundo grado*, publicat el 1939 per l'«Instituto de España».
2. Un plantejament, aquest, que ja fa anys va quedar en entredit per anàlisis com les de H.G. KOENIGSBERGER sobre les «monarquies compostes» (cfr 1986, p. 12); i més recentment per observacions en la mateixa direcció com les de J.S HALL (1985, p. 160) o les més elaborades de J.H. ELLIOTT (1992, cfr p. 71). En un sentit semblant, cfr P. FERNÁNDEZ ALBADALEJO (1992, p. 170-171).
3. Cfr ARTOLA (1999, p. 619), i ANES (1998, p. 230).
4. CAPMANY (1821, p. VI) subratllà al seu moment que Catalunya «era el país que tenía una Constitución, la cual, por los nudos con que estaba ligada, era por sí misma indisoluble; y así perseveró invulnerablemente hasta que las armas de Felipe II en Aragón y las de Felipe IV en Cataluña intentaron darle algunos asaltos; y últimamente las de Felipe V la derribaron con mayor poder, por aquel derecho de conquista que se atribuyó con la guerra de sucesión» [la cursiva és meua].
5. En el sentit mencionat, un especialista en la història del dret i les institucions (Ferro: 1987, p. 451-452) precisa que: «Un cop victoriós, Felip V, constituint-se en sobirà d'un país que ha conquerit uns regnes estrangers (i no hi ha cap paral·lel d'aquesta aplicació brutal del dret de conquesta a uns regnes cristians d'Europa) i no pas en rei que ha subjugat uns súbdits rebels, declarà [...] que els regnes d'Aragó i València i tots llurs habitants havien [...] perdut tots els furs, privilegis, exempcions i llibertats de què abans gaudien [...] i obeint al seu desig de reduir tots els seus regnes d'Espanya a unes mateixes lleis, usos, costums i tribunals, a saber, els de Castella, [...] aboleix i deroga tots els dels mencionats regnes substituint-los pels castellans».

poc, amb destacades aportacions recents, entre les quals sobresurten aquelles que —més enllà de les polèmiques sobre l'absolutisme dels anys cinquanta i seixanta— en formulen una valoració ben diferent de la mencionada: refermant la idea que no només no va ser un factor de progrés a l'Europa moderna, sinó que, ben al contrari, en va ser un dels seus principals obstacles (cfr. nota 2; i especialment, Parker, 1996, i Raggio, 1995).

És evident, doncs, que moltes qüestions entorn al regnat i a la figura de Felip V (les relatives a la trajectòria de l'absolutisme; al seu sentit, o no, de modernitat; a la formació de l'Estat; a la transcendència de les mesures centralitzadores i uniformitzadores; a la capacitat innovadora del reformisme de les monarquies tradicionals; al pes i a les motivacions de la Guerra de Successió —sobretot en la seva dimensió interior—; a la importància dels factors dinàstics, etc.) segueixen plantejant un debat ben viu; i mereixen, per tant, l'aportació de noves dades i arguments. I és obvi que el seu interès té una dimensió molt més àmplia que el relatiu a la història peninsular i al debat entorn a la formació de l'Estat espanyol. Les commemoracions en ocasió dels tres-cents anys de l'inici d'aquell regnat de ben segur n'evidenciaran les seves línies principals. Seria, en canvi, una llàstima que l'ocasió es quedés reduïda a la picabaralla basada en vells tòpics de tota mena, o que rellesqués —de la mà d'algun *best-seller* i de certs mitjans de comunicació— cap a formes anacròniques de monarquisme o de reverència dinàstica.

Com és sabut, la mort de Carles II, el dia 1 de novembre de l'any 1700, va ser el detonant de la crisi successòria de la monarquia espanyola; i, alhora, va obrir també la crisi d'un enorme imperi. Tant l'imperi com els dominis peninsulars feia temps que evidenciaven uns contrastos alarmants en relació a les pretensions monàrquiques de culminar un poder absolutista. En aquest sentit, els seus dominis territorials (que incloïen els del nord d'Europa, els d'Itàlia, del nord d'Àfrica i de l'Atlàntic, els del Carib, de l'Amèrica central i del nord, de l'Amèrica del sud i del Pacífic) cridaven l'atenció per l'enormitat de la seva extensió territorial i humana, per la seva diversitat i llunyania, així com per la gravetat dels problemes plantejats a cada un d'ells. Però, sobretot, resultava sorprenent que davant d'aquesta complexitat —tan ben reflectida per altra part en la no menys complexa estructura de l'Administració monàrquica, amb els respectius Consells i virregnats— i de cara a poder frenar les pretensions rivals de la resta de potències europees, la monarquia espanyola al tombant del segle XVII, tan sols disposés d'uns 20.000 soldats en temps de guerra; d'una quinzena de galeres a la Mediterrània i dels galions d'Índies als quals protegien alguns bucs armats. Pel que fa a la Península, el contrast entre la letàrgia de les zones de l'interior i el relatiu dinamisme de la perifèria (especialment a l'antic Regne de València i al Principat de Catalunya, però també a Galícia, Cantàbria i Biscaia) s'havia accentuat més amb la crisi del segle XVII, sobretot pel que fa als aspectes socials i econòmics. Així mateix es mantenia patent el contrast institucional, sobretot pel manteniment i vigència de les constitucions històriques a territoris com els del País Basc i Navarra, i als de la Corona d'Aragó. Uns contrastos que implicaven, alhora, la diversitat i complexitat dels problemes financers i fiscals en què es trobava immersa la monarquia espanyola.

Tot plegat presentava, doncs, un panorama en el qual no només el poder monàrquic era lluny de les seves pretensions unitaristes i uniformitzadores, sinó que, paradoxalment, la «unitat» semblava reduir-se al paper que la mateixa monarquia representava, i que es materialitzava principalment en el fet d'haver esdevingut el gran punt de confluència de tot un univers de problemes i, alhora, el blanc de les ambicions de les monarquies rivals. Res d'estrany, doncs, que la conjuntura successòria oberta a la fi del regnat de Carles II esdevingués un moment neuràlgic tant per a la història peninsular com per a la del món occidental.

Conscients de l'amplitud d'aquesta problemàtica i sense defugir el debat i la pluralitat que l'acompanya, la revista MANUSCRITS ofereix als seus lectors unes aportacions que creiem que poden contribuir, des del rigor, a afegir alguns elements nous de comprensió i a evitar les simples reiteracions d'esquematismes esbiaixats. Amb una breu referència a la monarquia francesa del segle XVIII, Marta Ruiz Jiménez ens recorda que el model que tant va influir en la nova dinastia a Espanya era ja, a la França del segle XVIII, un model caduc. El treball de Joaquim Albareda remarca la transcendència de la Guerra de Successió, més enllà de les qüestions successòries, com un marc en el qual s'evidenciaren profundes motivacions polítiques i socioeconòmiques que, a fi de comptes, defensaven dos models —polítics, però també econòmics— alternatius. En un sentit semblant Virginia León Sanz, considerant el projecte polític austriacista, remarca l'existència en ell de propostes reformadores i modernitzadores —davant del tòpic que associa el reformisme exclusivament amb el canvi dinàstic. Josep M. Torras desgrana, amb els darrers episodis de la guerra a Catalunya, nous arguments d'explicació de la derrota dels austriacistes i del canvi d'actitud de les potències internacionals. En relació directa al regnat de Felip V, els treballs de Jean Pierre Dedieu i de Mª Victoria López Cordon plantegen una revisió de l'abast de les reformes empreses al seu inici. Aquesta autora remarca especialment la dimensió política —i no merament administrativa— de les reformes formulades tant en el decret de 1705 com en el de 1714, sobretot en relació a la reestructuració de les *Secretarías*; algunes de les quals la duen a parlar, a l'inici del regnat de Felip V, d'«altres noves plantes» —tot i que certament molt menys dràstiques que les de la Corona d'Aragó. J.P. Dedieu en una revisió global de les reformes de l'aparell de l'Estat, en matisa tant la seva dimensió reformadora com la de continuïtat; i sospesa la seva transcendència al llarg del segle XVIII, remarcant el protagonisme que en tot plegat hi va tenir la persona de Felip V —o el seu cercle de col·laboradors més immediats—. Jaume Tortella, finalment, pren precisament el concepte de «Nova Planta» com a pretext per sospesar el canvi cultural lligat a la nova dinastia, des de la consideració del llegat legal que ens n'ha deixat la *Novísima Recopilación*.

Estem convençuts que els articles reunits en aquest dossier contribuiran tant a l'apropament històric com al debat, pel que fa a una època i a una temàtica que són encara, en molts aspectes, ben obertes a noves aportacions.

Bibliografia

- ANES, Gonzalo (1998). *España. Reflexiones sobre el ser de España*. Madrid: Real Academia de la Historia.
- ARTOLA, Miguel (1999). *La monarquía de España*. Madrid: Alianza.
- BACALLAR, Vicente (marqués de San Felipe) (1957). *Comentarios de la Guerra de España e historia de su rey Felipe V, el Animoso*, [1725?] (editada per Carlos Seco, amb un «Estudio preliminar» —p. v a LXXIX—). Madrid: Atlas, BAE, núm. 99.
- BRUGUERA, Mateo (1871). *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714*. Barcelona: Luis Fiol y Gros, 2 vol.
- CAPMANY, Antonio (1821). *Práctica y estilo de celebrar Cortes en el reino de Aragón, Principado de Cataluña y Reino de Valencia, y una noticia de las de Castilla y Navarra*. Madrid.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, A. (1955). *La Sociedad Española en el siglo XVIII*. Madrid: CSIC.
- ELLIOTT, J.H. (1992). «A Europe of composite monarchies». *A Past and Present*, núm. 137, p. 48-71.
- FERNÁNDEZ ALBADALEJO, P. (1992). *Fragmentos de monarquía*. Madrid: Alianza.
- FERRO, Víctor (1987). *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo.
- HALL, J.A. (1985). *Powers and Liberties. The causes and Consequences of the Rise of the West*. Londres.
- KOENIGSBERGER, H.G. (1986). «*Dominium regale or dominium politicum et regale: Monarchies and Parliaments in Early Modern Europe*», dins la recopilació d'escrits d'aquest autor publicats sota el títol de *Politicians and Virtuosi. Essays in Early Modern History*. Londres: Hambledon Press.
- *Manual de la Historia de España. Segundo Grado* [Santander] (1939). Instituto de España.
- PARKER, David (1996). *Class and State in Ancien Régime France. The road to modernity?* Londres: Routledge.
- RAGGIO, Osvaldo (1995). «Visto dalla periferia. Formazione politiche di antico regime e Stato moderno» a M. Aymard (dir.): *Storia d'Europa. 4: L'età moderna, secoli XVI-XVIII*. Torí: Einaudi, p. 483-527.
- VIÑAS MEY, Carmelo (1955). «Prólogo». A Domínguez Ortiz, A. (1955), p. 7-16.